הרב יואל פרידמן

קדושת שביעית בבוטנים וגרעינים*

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה
א. השלב הקובע את השנה בקטניות
1. שיטת רש"י תוס' והר"ש
2. קטניות בתר שליש
3. שיטת הרז"ה
4. שיטת הריטב"א
ב. מהו גמר פרי
סיכום

הצגת הבעיה

מפעל מייצא תוצרת לחו"ל ולשם תשווק תוצרת מבוטנים וחמניות שגדלו בשנת השמיטה עפ"י היתר המכירה. בארץ תשווק רק תוצרת מלפני שנת השמיטה ולאחריה.

בוטנים: התחלת תהליך ההבשלה בבוטנים הוא בסוף חודש יולי תחילת אוגוסט. תהליך ההבשלה מתמשך עד 20/8. לאחר ההבשלה משאירים את הבוטנים במשך כ-10 ימים לשם התייבשות התרמילים והנוף[1]. **התחלת האסיף** מתבצעת בתחילת חודש ספטמבר.

חמניות: החמניה פורחת בסוף אפריל תחילת מאי. עד גמר הגידול וההתמלאות של החמניה משקים את הצמחים. בתחילת יוני, מפסיקים את ההשקייה. **גמר הגידול** הוא בסוף יוני (20/6) לערך. אז מתחיל תהליך התייבשות עד אשר נשאר כ-10% לחות. במצב זה קוטפים את החמניות. **האסיף** — סוף אוגוסט תחילת ספטמבר[2].

יש לבדוק א"כ באיזה תאריך חלה קדושת שביעית בפירות אלו, כדי שנדע איזו תוצרת לקבל למפעל עבור שיווק הפנים ואיזו תוצרת להפנות לחו"ל.

*. ראה מו"מ בנושא זה בין מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל לבין הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א בס' התורה והארץ (ח"ג עמ' 181-170).

1. הייבוש של הנוף נצרך להפרדת הבוטנים מהקש.

2. תודה רבה לאפרים ניסימי על המידע בנושא הבוטנים ולאביגדור כלפא בנושא החמניות.

א. השלב הקובע את השנה בקטניות

הדיון הוא איך אנו קובעים את השנה בבוטנים וחמניות שהן מיני קטניות, כי **זרעם נאכל** (רמב"ם הל' כלאיים פ"א ה"ח).

נאמר בגמ' (ראש השנה יג ע"ב):

"תנן התם (שביעית פ"ב מ"ז) **אורז ודוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו** לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית...
אמר רבה אמור רבנן אילן בתר חנטה, תבואה וזיתים בתר שליש, ירק בתר לקיטה, **הני** כמאן שרינהו רבנן?
הדר אמר רבה: מתוך שעשויין פרכין פרכין אזלי רבנן **בתר השרשה**....
אישתמיטתא הא דאמר שמואל — **הכל הולך אחר גמר פרי**..."

המשנה בשביעית (שם) **מתייחסת לארבעה מינים: אורז דוחן פרגין ושומשמין והתוספתא** (שביעית פ"ב ה"ג הוצ' ליברמן) **מביאה את דברי ר"ש שזורי שמתייחס לפול המצרי. במסקנת הגמ' אמר שמואל:** "הכל הולך בתר גמר פרי".

השאלה היא, למה מתייחסים דברי שמואל: האם לכל הקטניות או שמא רק לאלו המנויים. והנפ"מ היא, מה הדין בכל הקטניות שאינם מנויים, האם בהם אזלי' ג"כ בתר גמר פרי או שמא בתר שליש או שמא בתר לקיטה כשאר ירקות.

1. שיטת רש"י, תוס' והר"ש

רש"י (ר"ה שם ד"ה מתוך שעשויין פרכין) **כותב:**

"מתוך שגורנן עשוי מעט מעט **שאין נלקטין כאחד**... אין הולכין בהן **אחר לקיטה כשאר ירק** כשיהא מפריש מעשרותיו הו"ל מעשר מן החדש על הישן..."

מוכח מדברי רש"י שההו"א של הגמ' שבכל הקטניות אזלי' בתר לקיטה כירקות, וכנראה שהסיבה לכך היא, כי הם גדלים על כל מים כירקות, וכ"כ פנ"י (ר"ה שם ד"ה ויצבור).

לעומת זאת, לדעת הרמב"ם ההו"א של הגמ' היא שבקטניות אזלי' בתר שליש[3], **וכן פירש בפירושו למשנה הנ"ל. למסקנת הגמ' השלב הקובע הוא גמר פרי כמבואר בדברי שמואל, אלא שלדעת הרמב"ם** (הל' שמטו"י פ"ד הי"א והל' מע"ש פ"א ה"ח) **זהו דווקא בארבעת המינים המנויים במשנה בנוסף לפול המצרי, ובהם אזלי' בתר גמ"פ. בשאר הקטניות השלב הקובע הוא עונת המעשר** (הל' שמטו"י

3. עי' ריבמ"ץ (שביעית פ"ב מ"ז).

פ"ד ה"ט, שם הי"ג, הל' מע"ש פ"א ה"ב), **וכבר כתבו התוס'** (ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה) **שעונת המעשר שווה לשליש.**

משתמע מדברי רש"י שכאשר הגמ' אומרת: "הני כמאן שוינהו רבנן, הדר אמר רבה מתוך שעשריין פרכין", **כוונתה היא לכל הקטניות, והנאמר במשנה** (שביעית שם) **אינו אלא דוגמא של קטניות. לכן רש"י** (ד"ה האורז) **כותב:** "אלו, מין קטניות הן".

ורש"י (ד"ה פרכין) **כתב:** "לשון זה נופל בקטניות..."; (ד"ה פול המצרי): "מין קטנית... והזורע לאכול את זרעו — תורת קטנית עליו...".

ובעצם הדבר מפורש ביותר בהמשך דבריו (ד"ה אישתמיטתיה):

"... אבל **במיני קטניות** פליגי דר"ש אזיל בתר השרשה ורבנן לא אזלי', למדנו דאשכח שמואל תנא דלא אזיל בתר השרשה **בקטניות** אלא אחר גמר פרי..."

כן משתמע גם בדברי תוס' (שם ד"ה מתוך) **שמפרשים שאלו המינים אינם נלקטים כאחד.**

ויש לשאול מדוע לרש"י ותוס' מסקנת הגמ' היא בכל מיני הקטניות, ולדעת הרמב"ם היא מתייחסת רק לארבעת המינים בנוסף לפול המצרי, ובאמת עי' חזו"א (שביעית סי' ז ס"ק ו) **שתמה מדוע רש"י ותוס' דיברו על לקיטה בהו"א של הגמ'** (בלא הסברה שעשויין פרכין פרכין).

כאמור לעיל, לדעת רש"י ותוס' הקטניות מצד טבען הן כירקות, שגדלות על כל מים ולכן בעיקרון הלקיטה קובעת את השנה. בנוסף לכך, לא מצאנו בש"ס מהו שלב הגידול הקובע בקטניות, ולא שמענו דין שליש אלא בתבואה וזיתים, וזה נלמד מהפסוק: "ועשת את התבואה לשלש השנים — אל תיקרי לשלש אלא לשליש" (ר"ה יג ע"א). **ועי' תוס'** (ד"ה התבואה) **שרק הזיתים והענבים בכלל תבואה והם בכלל דגן תירוש ויצהר, אך קטניות אינם בכלל. נמצאנו למדים, שבאופן בסיסי קטניות הן ירקות אלא ששלב הלקיטה אינו מתאים לקביעת השנה בהן, מפני שלקיטתם היא בגלים ועלולים להפריש מן החדש על הישן, לעומת הירקות שלקיטתם כאחד. הסברה הזו מתייחסת לכל מיני הקטניות, לכן מסקנת הגמ' מתייחסת לכל הקטניות וגמר הפרי הוא הקובע. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם** (פיהמ"ש שם) **לא הייתה הו"א שארבעת המינים יהיו כירקות ודינם הוא לאפוקי שאר מיני תבואה:**

"וארבעת מינים אלו בלבד עשו העיקר בהם שישרישו קודם שביעית. ופסק ההלכה הולכין בהן אחר גמר פרי. **אבל התבואה עד שתביא שליש**..."

לכן כאשר הגמ' אומרת שאורז ודוחן וכו' עשויין פרכין פרכין — אין לך בו אלא חידושו, ובשאר הקטניות נשאר דינם הבסיסי שהוא שליש; ולהלן דעת הרמב"ם תתבאר יותר.

לדעת התוס' (יג ע"ב ד"ה אחר, יד ע"ב ד"ה ולשביעית) גמר פרי הוא סמוך ללקיטה, וההבדל בין קטניות לירקות — שבירקות אוכלים את הירק ולכן הלקיטה היא בפעם אחת. לעומת זאת בקטניות אוכלים את הזרע ומחכים לייבושם, ותהליך הייבוש אינו אחיד — ולכן הלקיטה אינה בפעם אחת. לכן קבעו חז"ל שבקטניות אזלי' בתר גמר פרי. וכן משמע בטורי אבן (ר"ה שם ובהוצאה המקובלת דף כ ע"ב סוף ד"ה הכל), ששמואל סבר **שהכל** בתר גמ"פ כולל אילנות מלבד תבואה וזיתים שנלמדים מהפס', אך למסקנה ההלכה כרש"ש במאי דפליג, דהיינו שאילנות בתר חנטה, אך שאר הדברים כולל קטניות בתר גמ"פ[4].

לסיכום, לדעת רש"י ותוס' בכל הקטניות אזלי' בתר גמ"פ.

ולדעת הר"ש יש לעיין. הר"ש מפרש את המשנה (שם) "האורז והדוחן... שהשרישו לפני ר"ה", ומשתמע מדבריו שהשרשה היא הקובעת. הוא מביא את דברי רבה שאזלי' בתר השרשה כי "עשויין פרכין פרכין" אך בלא סברה זו היינו קובעים את השנה במינים אלו עפ"י הלקיטה או שליש, וז"ל:

> "ומפרש בירושלמי (פ"ב ה"ז) אמר רב הונא בר חייא שאי אפשר לעמוד עליו, **כלומר** דאין מביא **שליש** בבת אחת ואין **נלקט** כאחת... — אם הילכו בהן אחר לקיטה או אחר שליש ואזיל בהם בתר **השרשה**..."

אף שכתב שהשלב הקובע במינים אלו הוא ההשרשה, אין הכרח לומר שגם להלכה השרשה היא הקובעת, שכן ייתכן שקיי"ל כשמואל שגמר פרי הוא הקובע ולא בא הר"ש אלא לפרש את דעת חכמים במשנה; וכן כתב תורת השביעית (עמ' רפ). לדעת הר"ש נראה גם שדין כל הקטניות כדין אורז ודוחן, אך זאת בהסבר חכמים במשנה. ואם נימא לדעתו שקיי"ל כשמואל לא ברירא לן אם זהו בכל הקטניות או רק בארבעת המינים המנויין במשנה. אך מדברי כו"פ (עמ' תרמז-ח) משמע שאזלי' באורז דוחן וכו' בתר השרשה, וכן בפי' הריבמ"ץ (משנה שם) שמביא את הגמ' בר"ה שבאלו אזלי' בתר השרשה כיון שעשויין פרכין פרכין, אך אינו מזכיר את דברי שמואל. וכן משמע בשבת הארץ (פ"ד ה"א) שמביא את דעת הר"ש כחולקת על דעת הרמב"ם.

לסיכום, לדעת הר"ש, בארבעת המינים, יתכן שאזלי' בתר גמ"פ ומסתבר יותר שאזלי' בתר השרשה. בשאר הקטניות לא ברירא לן, כי יתכן שאזלי' בתר שליש, ויתכן שבתר לקיטה, ויתכן שבתר השרשה כמו בארבעת המינים.

4. עי' שושנים לדוד (פ"ב מ"ח) שכתב כן אף אליבא דהרמב"ם, וצ"ע שהרי הרמב"ם בתר עונת המעשר אזיל, ויתכן שלדעתו זה היינו הך, וכדלקמן.

2. קטניות בתר שליש

כתב הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"ד ה"ט):

"פירות שישית שנכנסו לשביעית — אם היו תבואה או **קטניות** או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות..."

וכן פסק (שם הי"ג, הל' מע"ש פ"א ה"ב). **כאמור עונת המעשר שווה לשליש, לכן נראה שמקור דברי הרמב"ם הוא בתוספתא** (שביעית פ"ב ה"י ובתוספתא כפשוטה עמ' 172 שו' 46): "התבואה והקטניות **שהביאו שליש**...".

נלע"ד להוסיף שדעת הרמב"ם היא שהזמן שקובע את השנה הוא גם זמן חלות החיוב בתרו"מ, כמבואר באחרונים[5] **אליבא דהרמב"ם. שהרי הרמב"ם מחד כתב, שפירות האילן בתר עונת המעשרות, ובגמ'** (ראש השנה שם) **מבואר שפירות האילן בתר חנטה. לכן פירשו שחנטה ועונת המעשר חד הם, והסברה נותנת שהזמן הקובע את השנה הוא גם הזמן שמתחיל החיוב. לעומת זאת דעת רש"י ותוס' שחנטה לחוד והיא קובעת את השנה והזמן המתחיל את החיוב הוא מאוחר יותר והוא עונת המעשר. עכ"פ רואים לדעת הרמב"ם, שהזמן הבסיסי** (אא"כ ישנה סיבה מיוחדת שלא כן) **לקביעות השנה הוא עונת המעשר, לכן גם ללא התוספתא הנ"ל מסתבר שקטניות בתר עונת המעשר. ולעומת זאת, כאמור שיטת רש"י ותוס' אינה כזו וכל אחד לשיטתו אזיל.**

מדברי הירושלמי משמע כדעת הרמב"ם, שהרי כן כתוב (שביעית פ"ב ה"ז):

"א"ר בא בתבואה ובפירות הלכו בהן אחר שליש ובאורז וכו' אחר השרשה... מיניין שהלכו **בתבואה ובפירות אחר שליש**? דכתי' חג הסוכות... מגרנך ולא כל גרנך... מה חג הסוכות להבא ואת מהלך לשעבר... **נאמר אף באורז ודוחן וכו' כן?** רב הונא בר חייא אמר: שאי אפשר לעמוד עליו".

כלומר שההו"א של הגמ' היתה שדין קטניות כדין תבואה ופירות שאזלי' בהם אחר שליש, אלא כיון "שא"א לעמוד עליו" **קבעו חכמים שאזלי' בתר השרשה. וברש"ס** (שם) **מביא את פי' הר"ש שמבאר שההו"א היא הן לעניין שליש והן לעניין לקיטה, והרש"ס דוחה דבריו כי לא משמע כן מהירושלמי. וכן סובר גם ר' חננאל** (ר"ה שם ד"ה תנן):

"תנן התם... האורז... פירוש בירושלמי אמר רב הונא: שאי אפשר לעמוד על אילו **מתי יביאו שליש**..."

5. עי' פנ"י (ר"ה יב ע"ב ד"ה תנן, יג ע"ב ד"ה אמר, טו ע"ב ד"ה כגון, קדושין סב ע"ב ד"ה אמר רבה).

התוס' רי"ד (ר"ה יג ע"ב ד"ה הדר) **מביא את פי' רש"י שהו"א שניזיל בתר לקיטה כירק, אך מקבל את הפי' של הראשונים שהו"א שניזיל בתר שליש משני טעמים:**

א. **כי מפורש בירושלמי שזאת ההו"א.**

ב. **מפני שהאורז והדוחן וכדו' אינם דומים לירקות, וז"ל:**

"שאין הקטניות דומות לירק שנאכל גופי העלין והקלחין אבל הקטניות אינו נאכל אלא פריה כתבואה..."

אלא שבתוס' רי"ד ישנו חידוש גדול. הוא מסביר מדוע הקטניות אינם דומים לירק, בהם הלקיטה קובעת. לדעתו אזלי' בתר לקיטה רק במיני דשאים שאוכלים את הצמח עצמו, כגון כרוב חסה וכדו'. אך במינים שאוכלים את הפרי כמו עגבניה מלפפון וכדו' לא אזלי' בתר לקיטה אלא בתר שליש. וכן הוא כותב בהמשך דבריו:

"שאילו היה גוזזן לאחר שהתחילו להביא שליש שוב אינן חוזרין וצומחין במי השנה הבאה כמו שעושה הירק, א"כ הדבר מוכיח שכל גידולן על מי שנה שעברה...

לעומת זאת במינים שאוכלים את הפירות:

"ואם אותה החנטה תיפול מן האילן, שוב אינו חוזר וחונט, א"כ כל עיקר גידול הפרי אינו אלא החנטה, ומש"ה אזלי' בתר חנטה ולא בתר גמר בישולה... יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה שאפי' אם הן גדולין הרבה ותגזוז אותן — שוב אינן חוזרין וצומחין..."

לדעת התוס' רי"ד כשהחלק הנאכל הוא הפרי, כל הגידול מונח בכוח בעת החנטה, ואין זה משנה אם מדובר בפרי האילן או בקטניות או בירק שאוכלים את פריו. אך כשהחלק הנאכל הוא הצמח תהליך הגידול תלוי בהשקיה לאורך כל זמן הגידול, ולכן אזלי' בתר לקיטה. הרמב"ן כתב כתוס' רי"ד, עי' חידושיו בר"ה (יג ע"ב ד"ה והריני מפרש, ובהוצאת מוסה"ק הערה 259). **לפי דעת רש"י אין זה תלוי בחלק הנאכל. מה שאזלי' בתר חנטה בפירות, זה לא בגלל שאוכלים את הפרי אלא בגלל שיש בכוח האילן לאגור שרף ולאחר מכן להזין על ידו את הפרי המתהווה. לעומת זאת, בירק לא קיימת תכונת אגירת השרף, ולכן אזלי' בתר לקיטה, עי' רש"י** (ר"ה יב ע"ב ד"ה מנא הני מילי): "... ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד וממנו הוא גדל".

עכ"פ נמצא שהן לתוס' רי"ד והן לדעת הרמב"ן בכל הקטניות אזלי' בתר שליש, והרמב"ן מבאר ששליש הוא קרוב לגמר פרי:

"ורבה לרבנן קא מתמה ולרבנן קאמר, וה"נ מסקי' דהכל הולך אחר גמר פרי בפול המצרי, והיינו לרבנן, משום דפריו נגמר כאחד ודמי לשליש דתבואה דהוא נמי **כיון שהביא שליש, גמר פרי הוא שזורעין אותו ומצמיח** וכן מפורש בירושלמי".

ועי' בהערות המהדיר (הוצ' מוסה"ק הערה 281) **שמקשה עפ"י הנא' בגמ':** "ואי אשמועני' גמ"פ הו"א אפי' תבואה וזיתים נמי" **ומשמע שהשלב הקובע בתבואה וזיתים**

שונה מזה של פול המצרי. לכן הוא מבאר שם שהשלבים הם שונים אך יש להם עיקרון דומה ושאני מלקיטה וכדלעיל. אך מלשון הרמב"ן ש"שליש — גמ"פ הוא כיון שזורעין אותו ומצמיח" משמע שהם שלבים קרובים כי כידוע (עפ"י מידע מקצועי) אפשר להזריע ולהצמיח רק בסוף הגידול, וזהו מה שמציין הרמב"ן. וצ"ל שגמ"פ הוא בסיום הגידול, ועדיין אין לוקטים כי מכניסים את הזרעים לאדמה לקיום ושליש הוא קצת לפני כן, אולי שליש הבשלה, ולכן הוא כבר ראוי להזריע ולהצמיח. וראיה להסבר זה, שבפסקי הרי"ד מפורש שאזלי' בכל הקטניות בתר גמ"פ אף שבתוס' רי"ד כתב שאזלי' בתר שליש.

כשיטת הרמב"ם הסובר שהשלב הקובע בקטניות הוא שליש כתבו: כו"פ (פכ"ו), סמ"ג (לאוין רסח), מאירי (ר"ה יג), וכן פסק החזו"א (שביעית סי' ז ס"ק טז).

3. שיטת הרז"ה

הגמ' (ר"ה יג ע"ב) **אומרת:**

"אמר רבה מתוך שעשויין פרכין פרכין אזלי' רבנן בתר השרשה. א"ל אביי ויצבור גורנו לתוכו? ... ורבנן סברי אין בילה".

שואלים תוס' (ד"ה ויצבור גורנו לתוכו): "אכתי תיקשי לרש"ש דסבר יש בילה?" כלומר, שלר"ש שזורי שסובר יש בילה מדוע בארבעת המינים ובפול שזרעו לזרע אזלי' בתר השרשה? יצבור גורנו ויתקן את התערובת!

הרז"ה (המאור הקטן ר"ה דף ב ע"ב מדפי הרי"ף) **מיישב:**

"ר"ש, לדבריהם דרבנן קאמר להו, לדידי, בתר לקיטה אזלי' דהיינו גמר פרי, וכך הוא הדין בשלקט מקצתו לפני ר"ה ומקצתו לאחר ר"ה שצובר גרנו לתוכו, אלא לדידכו דאזליתו בתר השרשה... והלא יש להם תקנה בצבירת גורן?"

משמע מדבריו **שהגמר פרי הוא סמוך ללקיטה, ובמידה ויש חדש וישן הפתרון הוא לצבור הגורן, ומותר כיון שיש בילה. אך הרשב"א כשמביא את דעת הרז"ה, מפרש שהגמר פרי הוא לאחר לקיטה לאחר שהזרעים מתייבשים ועי' בהערת המהדיר** (הוצ' מוסה"ק 743) **שהרשב"א מיישב את השגת הראב"ד** (כתוב שם עמ' נו על הרז"ה):

"לדידי אין הולכין בו אלא לאחר לקיטה דהיינו אחר גמ"פ, **דהיינו לאחר שנתייבש בשדה**. ואע"פ שנעשה פרכין פרכין מ"מ מניחין אותו ליבש ולאחר ראש השנה שהכל יבש מכניסין אותו כאחד הרי"ז כאילו כולו חדש..."

הלקיטה הראשונה היא באמת פרכין פרכין, אך הם נלקטים פעם נוספת לאחר הייבוש, ולקיטה זו היא של כל המין יחד. וכיון שאזלי' בתר לקיטה שניה ממילא נחשב הכל חדש.

השאלה לדעתו, מה הדין לשמואל ולהלכה שקיי"ל אין בילה?

הראשונים התחבטו בשאלה — "שמואל כמאן?" אך לדברי הרז"ה, שמואל סובר כרש"ש שאזלי' בתר גמ"פ (עי' רשב"א ר"ה שם סוף ד"ה אישתמיטתיה). **לפי"ז, באורז, דוחן וכו' השלב הקובע הוא גמ"פ, שהוא לאחר הלקיטה והייבוש, ומסתבר שכן הוא הדין בקטניות שהדרך היא לייבשם. בשאר קטניות שאינם עומדים לייבוש — השלב הקובע הוא הלקיטה, שהרי לדעת רז"ה לא אזלי' כלל בתר השרשה.**

הרשב"א עצמו דוחה את דברי הרז"ה, כיון שדברי רש"ש שאזלי' בתר השרשה, מובאים בתוספתא ללא קשר לדברי חכמים. לכן, הרשב"א מסביר כרש"י. **וכאמור לעיל, להלכה קיי"ל שבכל הקטניות אזלי' בתר גמ"פ שהוא לפני שלב הלקיטה.**

4. שיטת הריטב"א

הריטב"א מביא ג"כ את פי' הרז"ה כפי שהוא מובא ברשב"א ודוחה אותו באותו אופן. אלא שלמסקנה הוא חולק על רש"י, כיון שלא ניחא ליה לפרש, שלשמואל, רבנן סוברים שאין הולכים בתר השרשה באורז ודוחן. לכן, הריטב"א מבחין בין אורז ודוחן וכדו' לבין פול המצרי. באורז ודוחן אזלי' בתר השרשה ורק בפול המצרי אמר שמואל שאזלי' בתר גמר פרי. החילוק בין פול המצרי לבין אורז ודוחן מוסבר לפי שיטתו שגמר פרי הוא לאחר הלקיטה בעת שהזרעים מיובשים. גמר פרי הוא השלב הקובע רק בפול המצרי שזרעו לזרע, כי רק בעת גמר היבוש הוה גמר פרי. מה שא"כ באורז ודוחן שמיועדים לאכילה, גמר פריים הוא כבר בזמן הלקיטה. אמנם מינים אלו אינם כירקות כיון שהם עשויים פרכין פרכין:

> "וי"ל דשאני מיני קטניות אלו שעשויין להיות פרכין פרכין משנה לשנה להצניען, ומתוך שהן לוקטין בשדה אחת מעט מעט ומניחין — יתערבו הנלקטין אחר ר"ה עם הנלקטין לפני ר"ה, מה שא"כ בירק שאין לוקטין ומצניעין אלא לוקטין ואוכלין".

כלומר שמחד, קטניות נשמרות ורגילים להצניעם לזמן ממושך, ולכן אין דינם כירקות. מאידך גמר פריים הוא מיד בעת הלקיטה, שהרי הם מיועדים לאכילה ולא לזרע, ולכן אזלי' בהם בתר השרשה. פול המצרי שמיועד לזרע וגמר פריו הוא לאחר הלקיטה בעת שכבר התייבש — אזלי' בו בתר גמר פרי. **לסיכום, לשיטת הריטב"א אזלי' בכל הקטניות בתר השרשה**, וכשיטת הר"ש שהובאה לעיל, אך לא מטעמיה.

ב. מהו גמר פרי

עדיין נשאר לברר מהו גמר פרי. כאמור לעיל, התוס' סוברים שגמר פרי הוא סמוך ללקיטה. לעומתו דעת הראב"ד שגמר פרי הוא שליש. שהרי הרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"י) כתב עפ"י התוספתא, שפול המצרי שנזרע לזרע ולא הביא שליש לפני ר"ה מתעשר לשעבר. ע"כ משיג הראב"ד, איך יתכן שמתעשר בכה"ג לשעבר הרי נקטי' כשמואל שאזלי' בתר גמר פרי, **וגמר פרי הוא שליש.** ועי'

שם בכ"מ שכתב שדעת הרמב"ם היא כתוס' שגמר פרי הוא סמוך ללקיטה. אך לכאורה דבריו תמוהים, וכפי שגם מציין פאה"ש (סי' יג אות טז) שבמקום להציל נמצא מקשה יותר, כי אם גמ"פ הוא כדעת תוס' סמוך ללקיטה, פשיטא שהפול שלא הביא שליש מתעשר להבא ולא לשעבר. ועי' מהרי"ק (על הרמב"ם) שמבאר את דעת הרמב"ם שדין פול המצרי שאני, כי הרמב"ם כותב: "והוא שליקט לפני ר"ה", לכן, מכיון שליקט ואף שהיה זה לפני שהגיע לשליש — אחשביה, ומתעשר לשעבר. תירוץ נוסף, כותב המהרי"ק, שפול שאני ואזלי' בהא בתר השרשה כדעת רש"ש (פ"ב מ"ח), ושני התירוצים הנ"ל דחוקים וצ"ע, ואכ"מ.

מאידך קשיא לראב"ד, שהרי הגמ' (ר"ה שם), שואלת על שמואל שבתר גמ"פ אזלי': "ואי אשמועינן הכל, הו"א תבואה וזיתים נמי" ותימא שהרי לשיטת הראב"ד אה"נ האורז והדוחן בתר גמ"פ והוא שליש, א"כ גם תבואה וזיתים נמי.

על קושיה זו תירצו המקדש דוד (סי' ס אות ג ד"ה הנה לדידן) וכ"כ והערוך לנר (ר"ה יד ד"ה אפי') שאף הראב"ד מודה שגמר פרי הוא סמוך ללקיטה, אלא שהשגת הראב"ד עסקה בדין פול המצרי שזרען לזרע, ולדעתו וכן דעת הרמב"ם שזרען לזרע, פי' שרוצה את הזרע לצורך זריעה[6], ולכן הזמן שהזרע ראוי להצמיח, הוא אכן כאשר מגיע לשלב של שליש. מה שא"כ בגמ' שאיירי באורז ודוחן לאכילה, גמר הפרי הוא סמוך ללקיטה, כאשר הוא ראוי לאכילה.

היוצא מדברינו, שלדעת הראב"ד בפשטות גמר פרי הוא שליש, וכן הבינו הכ"מ המהרי"ק, ועוד, אך לדעות המקדש דוד והערוך לנר גמ"פ סמוך ללקיטה בזרע שנאכל. הכ"מ כתב לדעת הרמב"ם, שגמ"פ הוא סמוך ללקיטה וכדעת התוס' אך עי' פנ"י (עמ' 41) אליבא דהרמב"ם שגמ"פ, חנטה ושליש הם כמעט שווים, וכן (שם ד"ה בגמ'), וכ"כ בתורת זרעים (פ"ב מ"ז), ולא הבנתי ראייתו.

ועי' רמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ה) ששליש בשמן הוא תשיעית מכמות השמן, ועי' ראב"ד (שם), דהיינו ששליש הוא שליש בישול, ועי' כו"פ (פכ"ו) ששליש הוא שליש משקל או שליש נפח סופי, ועי' בכר"צ (הלכות פסוקות עמ' סב גדולי ציון אות ב) שאם שליש הוא שליש גידול, איך יתכן שהוא עונת המעשר, הרי אינו ראוי לאכילה אף ע"י הדחק, לכן מסתבר שאף שליש ואף עונה"מ הוא שלב די מאוחר שעכ"פ ראוי למאכל ע"י הדחק.

סיכום

נראה שבוטנים וחמניות שזרען נאכל — דינם כקטניות.

6. לאפוקי דעת רש"י (ר"ה יג ע"ב ד"ה פול המצרי) שזרען לזרע פי' לצורך אכילת הזרע.

להלן נסדר את שיטות הראשונים לפי השלבים בגידול הקטניות:

א. לשיטת הריטב"א אזלי' בכל הקטניות בתר השרשה, ויתכן שזוהי גם דעת הר"ש.

ב. לדעת הרמב"ם ודעימיה (תוס' רי"ד, רמב"ן, כו"פ, סמ"ג, מאירי) אזלי' בכל הקטניות בתר שליש, וכן פסק החזו"א. ואמנם השליש הוא לפני גמ"פ, אך מסתבר שאינו רחוק ממנו כ"כ, ועכ"פ הוא בשלב שהקטניות ראויות למאכל ע"י הדחק.
לדעת הראב"ד י"א שאזלי' בתר שליש והוא גמ"פ, אך מסתבר טעמיה דהמק"ד והערוך לנר שבנד"ד שהזרע נאכל יודה שהוא גמ"פ ממש. (יתכן שהראב"ד יסבור כהרמב"ם שבכל הקטניות אזלי' בתר שליש ממש ולא בתר גמ"פ, ושאני פול המצרי ואורז ודוחן).

ג. לרש"י ותוס' אזלי' בתר גמ"פ והוא סמוך ללקיטה, וכן כתב הרשב"א.

ד. לדעת הרז"ה השלב הקובע בקטניות הוא גמר פרי אלא שלדעתו גמר הפרי הוא בסוף תהליך הייבוש. ובזמננו כאשר תהליך הייבוש מסתיים מבצעים את האסיף של הבוטנים והחמניות, כך שגמר הפרי והלקיטה זה היינו הך.

למעשה נראה שיש לנקוט כדעת הרמב"ם שאזלי' בתר שליש, שכן רוב הראשונים סוברים שהשלב הקובע הוא שליש או גמר פרי (שלפני לקיטה) ושלבים אלו אינם רחוקים אחד מהשני. ומסתבר ששליש היינו שליש הבשלה, כלומר תחילת תהליך ההבשלה. לעומת זאת, נראה ששיטות הריטב"א והר"ש הסוברות שאזלי' בתר השרשה הן שיטות יחידות, ובפרט שכאמור שיטת הר"ש אינה ברורה כלל.

לפיכך לאור האמור בסקירה (תחילת המאמר) **בבוטנים,** התחלת תהליך ההבשלה הוא בסוף חודש יולי (20/7) ולכן נראה שזהו הזמן הקובע את קדושת שביעית בבוטנים.

בחמניות, סוף הגידול של הגרעינים הוא בסוף חודש יוני (20/6), ולכן נראה שזהו הזמן הקובע את קדושת שביעית בחמניות.